

CSOKONAI KIADATLAN VERSEI A M. NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁBAN.

Közli: DR. SEBESTYÉN GYULA.

A M. N. Múzeum könyvtára újabban egy kézirati csomagot szerzett meg Mátyási József irodalmi hagyatékából. Az egész összesen 41 darab 1787—1833-ból származó levélből és egyéb rövidebb iratból áll. Legtöbbje irodalomtörténeti érdekű, mert Mátyási versíró volt, s mint ilyen Kecskemét városának volt helyi nagysága akkor, midőn Katona József megírta és kiadta már Bánk Bánját, de ott még csak közönséges hivatalnok számba ment. Verses üdvözlő levelei, újévi, névnapi, születésnap-i köszöntői és halotti búcsuztatói tették híressé. Bennök józan okosságot, virtust, hazafias gondolatokat, erkölcsöt, vallást, szeretetet és minden egyebet összehord, a mi az olyan ember verseit unalmassá, sőt élvezethetlenné teheti, kinek se gondolati mélysége, se érzelmi heve, se képzelő ereje nincsen, a ki sokat összetanult, de azt nem tudja, hogy az arányosan tagolt és rimekkel ékeskedő beszéd magában véve még nem költészet. Célja az volt, hogy a horatiusi elyek szerint gyönyörködtetve tanítson, a miért aztán a különben is száraz versekhez olvasói gyönyörűségére hosszú magyarázó jegyzeteket csatolt a mythologia, történelem és világirodalom köréből. Verseit egyik előszavában csekély elmegagzatoknak nevezi, és igaza volt. Ugyanezt mondhatjuk arra is, hogy összegyűjtött munkáinak «Semminél több valami» címet adott, mert a mit nyujt, csakugyan több a semminél, de csakis a semminél.

Szóban forgó hagyatékának legnagyobb részét tisztelői írták, legtöbbször névnap alkalmából és ékes rigmusokban. Van közöttük

komoly próza is, mint pl. *gr. Széchenyi Ferencz könyvtári ügyben írott levelei*. Legtöbb irodalmi értékkel azonban azon verses levél bir, melyet Csokonai Vitéz Mihály irt Mátyásihoz. Egy részét már ismerjük összes műveinek kiadásából, hol *A Semminél több valami* czímen szerepel. Benne a költő az elítélő kritikával szemben Mátyási védelmére kel. A kerek vershez Csokonai ezen jegyzetet csatolta: *«Töredék egy levelemből, mellyet Mátyási úrnak 1794-ben írtam»*. A levél kezünknél lévő eredetije először is az évszámot javítja ki a következő keltezéssel: *«Pest, 10. Mai 1795.»* Csokonait verseinek későbbi összeírásánál a *«Semminél több valami»* kötete vezethette félre, melyen az 1794-iki évszám olvasható. Az eredetiben megvan a levél azon része is, melyet költőnk azért hagyhatott el, mivel nem tartotta sem közönség elé valóznak, sem az ő múzsájához méltónak. Ma már a kéziratban maradt rész is irodalmi érdekű, mivel világot vet a költő önbírálatára s arra a benső barátságra, mely a maga iránt szigorú költőt Mátyási gyarlóságaival szemben elnézővé, sőt elfogulttá tette.

Mátyási József Urnak

Csokonai Vitéz Mihály

Az örökös Barátságának szent kézfogását!

Ezértis sok hálát nyer tőlem Ketskemét,

Hogy kinek eddigis tiszteltem érdemét

MÁTYÁSI Barátom, 's Bátyám Apollóba'!

Veled ő állított legelőször szóba.

Én ugyan bár addig Veled nemis szóltam,

De hidd-el mindenkor hív tisztelőd voltam.

Így lett barátoddá, Édes Hazám fia!

Eggy néma, de legjobb Correspondentia.

Ugy vagyon! a' Kedves Poéta nevezet

Fogatott szívembe legelőször kezet. —

Böls GRÓFod¹ lábánál Múzsám addig jára,

Hogy eggyyszer rá akad egy újabb Múzsára;

A Tiéd volt, — 's mindjárt előtte meghajolt,

Vetvén egy tisztelést petsétlő Capriolt;

És mivel tetézett érdemeit látta,

Honnjábann a' Tisza partjann túl imádtá. —

¹ Gr. Fekete generális. Mátyási szerint *«Fekete nevű Fejér elme, Setét Társaságú Világos lélek volt»* s szerzett több *«józanbölszi versdarabokat»*.

Hányszor óhajtottam, hogy szemlélhesselek,
 Tiszteletem felől tudóssá tegyelek!
 De hálá az Égnek! megvan a' mit kértem,
 Megvan; Személyedet mivel megesmértem;
 'S még nem tsak az, a' mi utánn sohajtoztam,
 Mert ebédeltemis Veled 's tarókoztam. —
 Pestreis egyg kotsinn mint szerelmes Hazánk
 Hív fiai egygyütt örömmel útazánk
 Azólta hány szíves beszédek valának,
 Mellyek szánkából költösn szívünkéből folyának!
 Te tudod azt, Múzsám! és Te, ő Múzsája!
 Mit szolt e' két barát' és Poéta' szája?
 Én ugyan, Barátom, ha bár távol vagyok,
 Szívembenn Nevednek egyg darab részt hagyok,
 'S bár bele a' Gondok táborosann járnak;
 Mégis ott áldozom Néked mint egyg Lárnak.
 A többek közt hogy bé szoltál ablakomba.
 Énis jót kívántam Néked; de azomba
 Múzsáddal játszódván Múzsám, hamarjába
 E' dalotskát zengé kised Hár fájába:

Tréfás magyar dal.

A' mint beszéll Trattner, Patzkó,
 Most jött ki egyg Istória. —
 Nem jó benne, mondja Latzkó,
 A' sok Teketória,
 Ha Semminél több Valami,
 Tsak Probatio Calami.

Mind az a' mi! — stb.

Ezen dal volt az, melyet Csokonai levéltöredék gyanánt vett föl versgyűjteményeibe. Mi csak első versszakát közöltük, mert ez a kiadott szövegtől eltér; a többi azonban teljesen egyező.

A Mátyásihoz intézett levél kiadása alkalmából átvizsgáltuk a M. N. Múzeum könyvtárának mindazon kézirati köteteit, melyek Csokonai költészetére vonatkozó adalékokat őriznek s a melyeket eddig sem a kutatók, sem a kiadók nem méltattak figyelemre. A szép gyűjtemény egy része eredeti versekből és levelekből áll, más része másolat. Az utóbbi csoport értékét nagyban emeli az, hogy közvetlen a költő kézíratai után készült darabokat tartalmaz. Kétes eredetű másolatban csak két érzékies költeménye van meg: *Az istenek*

osztozása és Militat omnis amans. (Quart. Hung. 962.) Ezeket, mint Csokonai kiadatlan költeményeit, a «Figyelő» X—XI. köteteiben Abafi Lajos közölte, a mire csakugyan nem volt szükség, mert Kelemföldy már korábban közzétette őket az 1845-ki lipcei kiadásban.

A másolatok érdekes darabja pl. az a díszes füzet is (Quart. Hung. 512.) mely azon alkalomból készült, midőn Gr. Zichy Károly és Gr. Károlyi József 1794. júl. 5-én a debreczeni ref. collegiumot meglátogatták. A hosszú vers-cyklus tulajdonképen ünnepi játék volt, melyet a debreczeni iskola poétái részint szavalva, részint énekelve adtak elő. Az aranybetűkkel ékített díszes füzet kétségkívül az ünnepelt uraságok számára készült. Erre mutat az utolsó lap is, melyen ez olvasható: «Alázatos térdhajtással ajánlja Csokonai Vitéz Mihály a' szép Tudományok' Közönséges Tanítója, a' Szerző.» E cyklus megvan elegyes költeményei közt *A korán megtisztelt virtus* czímen, de egészen eltérő sorrendben és tetemes kihagyásokkal. A kézirati szöveg azon versen kezdődik, mely a kinyomatott szövegben az *Énekek* közé szöve *Beszéd* czímen szerepel. A kéziratban csak a két első sor eltérő, mely így hangzik:

A Nagy GRÓF KÁROLYI JÓZSEFET, 's Isteni
Fényű Virtusait kezdem énekleni. stb.

A befejezett beszéd után külön lapra írva ezen versecske következik:

Én-is itt a' Hegy tövében,
Hol nem igen meredek,
NAGYSÁ'DNAK magam nevében
Apró violát szedek;
És laurusához kaptsolva,
Bémutatom kéz' tsókolva:
Végye tőlem kegyesen!

Ez hiányzik a kinyomatott szövegből, valamint az utána irt következő vers is, melynek az idézett versszak tulajdonkép csak előhangja volt:

AZ ÉLŐ NYELVEN TETT KÖSZÖNTÉS.

Eljöttetek hát, óh, Haza' Nagyjai!
Dítsó Személyek! a' kiket a' mai
Idők örömmel énekelnek
'S Glória' Vára felé emelnek.

Nagy Nemzetünknek Tsillaga. GRÓF *ZICHY!*
Dítséretinknek érdeme tsak kitsi':
És így talám homályosítottjuk,
Majd ha Nagy Érdemidet nagyítottjuk.

Nagy GRÓF, Ditsó Vér, *KÁROLY!* Nagy Nemed'
Nagyobbra fogja vinni Nagy Érdemed :
Mi hát, kik e' kis völgybe' ülünk,
Mélly özönébe nem-is merülünk.

Köszönni még-is Tiszteletünk vezet,
Tsókolni légyen hát szabad e Kezet!
Hadd zengjen ilyen szíves Ének
A' *Magyarok* kegyes *Istenének* :

Ditsó Hazánknak Nagyjai, Éljetek!
Járják az Érdem' Istene Véletek,
A' Virtus értz bátyája légyen
'S Több Koszorút Fejetekre tégyen.

Múzsánk' vegyétek Isteni szárny alá,
Ezt már sok árva Múzsza tapasztalá ;
Hogy védjen illy hatalmas Aegis'
Béfedezése alatt az Ég-is!

Ezen vers után az énekek szövegei következnek s közben az énekek dallamai is le vannak kótázva azon helyeken, hol az 1805-diki első kiadásban a szöveg három részét jelző római számok állanak. A megzenésítés nem eredeti, mert Mátray Gábor a kéziratba később azt jegyezte, hogy csak egy XVIII. századi ismert magyar dallam, menuett és polonaise egyszerű alkalmazásával van dolgunk.

Midőn költőnk a kinyomatott töredéknek «A *korán* megtisztelt virtus» címet adott, igen világosan megindokolta, hogy a személyes vonatkozású, aeshetikailag sovány, de bókokkal túlságig megrakott rész elmaradt. Ma azonban a költő teljes és kritikai kiadása az elhagyott részt nem mellékelheti s az életírónak észre kell venni benne, hogy Csokonai a mindig keresett, de soha meg nem talált Mecaenásról már «közönséges tanító» korában is álmodzott.

A Csokonaira vonatkozó kéziratok közt terjedelemre és értékre nézve azon kötetek állanak legelől, melyek a költő egyik kebelbarátja, Nagy Gábor debreczeni ügyvéd és szenvedélyes gyűjtő hgya-

tékából kerültek a m. n. múzeumi könyvtár birtokába. Alakjuk szerint három kisebb terjedelmű kötetbe vannak csoportosítva a következő könyvtári jegyek alatt: Fol. Hung. 893., Quart. Hung. 959. és Oct. Hung. 333. — Az első ily címet visel: «Csokonay Vitéz Mihály Versei. Leirtam az ő maga saját kézírásából. 1796.» Tartalma szerint 19 költemény másolatára, *A pásztor király* című három felvonásos énekes játékra és egy levél eredeti kéziratára oszlik. A másolást jelző cím tehát nem illik az egész kötetre. A pásztorjáték I. felv. 1. jelenésének azon sora után, melyben Eliza üdvözlí Amintást, ezt olvassuk: «Ettől fogva végig saját kézírása Csokonainak. Feljegyezte Nagy Gábor.»

A kötet két utólagosan bejegyzett apró versen kezdődik ezen jegyzet kíséretében: «Az elsőt írta Puky István Úrnak egy a' Kedvese, 's azután Felesége által adatott akkor módiba lévő, Ánglus aczélkereszt eltört darabjára. 'A másodikat Alexandra Paulovna Herczegasszony halálára 1801.» A keresztre írt következő vers eddig ismeretlen:

Reményt reménylt az Ifjacska,
Hányván a' sors habja;
Eltört, eltört a' vasmacska,
Imhol a' darabja.

A másik rövid vers Schedel kiadásának 786. lapján olvasható. Kiadónk a fönti négy sort könyve XCII. lapján az elveszett költemények 179. száma alatt *A fiatal remény* czímen említi, s a szövegből csak e sorát ismeri: «Remélt, remélt egy ifjacska . . .» Világos tehát, hogy az általunk közölt versecske az, a mit eddig elveszettnek tartottunk. A mi az első sor kétféle szövegének eltérését illeti, mi a Schedel közlését tartjuk helyesnek. Nagy Gábor másolatának izetlen szójátéka már csak azért sem lehet eredeti és hiteles, mert javítás útján jött létre; eredetileg nála így volt írva «Remélt, reménylt . . .» stb.

Irodalomtörténeti szempontból igen fontosak az idézett jegyzet alá írt következő sorok: «*Meg kell jegyezni, hogy a Lillában lévő darabok már a' Komáromi esmeretség előtt sokak megvoltak, 's későbbben alkalmaztattak Lillára* Nevezetesen: I. 2., 4., 7., 8., 15., 16; II. 23; III. 31., 37., 41., 44., 47., 48. Ezekhez járulnak: I. 5., 13., melyeket bizonyos alkalmatosságra 1802. egy szeptemberi estvén nállam Euridycéhez írt, 's később változtatott Lillára.» Csokonai az Előbeszédben maga is jelzi, hogy a Lilla-

dalok keletkezési ideje visszanyúlik egész 1793-ig; de csak egyetlen dalát nevezi meg, az I. 15. számút, mint a mely az 1797—98-iki ismeretség előtt keletkezett. A mire bennünket Nagy Gábor figyelmeztet, abból Schedel csak az I. 2., 4., 8., 15., 16., a II. 23. és a III. 31. számúakat ismerte; a Nagy Gábor által megnevezettek mellett azonban az I. 3., 9., 10., 11.; II. 19., 22., 27., 29.; III. 30., 32., 33. és 34. számúakról mutatta ki, hogy 1797 előttiék. Ha most már a két eredményt összeadjuk, a 48 Lilla-dalból 20 darabot ismerünk olyannak, melyet Csokonai a Lillával kötött ismeretség előtt írt.

A kötet tulajdonképeni tartalmát képező költemény-másolatok több szempontból érdekesek. Az 5. sz. alatt pl. *Az Ekhóhoz* című kis költeményt közli az eddigi kiadásokban található szövegtől egészen eltérőleg:

α
 Panaszímat elegyes Óhajtással
 Kettőztetem, óh!
 Jere velem az Egeket Jajgatással
 Kérni bús Ekhó!
 Te, vad havasok' kősziklája,
 Te, szomorú Ekhó' hazája!
 Jajgass vissza reája.

Az eddigi kiadásokban a Csokonai által sajtó alá rendezett *Ódák* (1805-diki kiad.) megkurtított szövegét olvassuk ezen kezdő sorral: «Panaszimat óhajtással . . .» Az «elegyes» szó elhagyása lehetett aztán oka annak, hogy Schedel a kiadatlan munkák közt (125. sz.) főlemlít egy «Panaszimat elegyes . . .» kezdetű költeményt s hozzá teszi, hogy elveszett. Dr. Illésy János a «Figyelő» XXIII. 265—69. lapján közölt adalékokban valószínűnek tartja, hogy ez azonos a rég kinyomatott «Panaszimat óhajtással . . .» kezdetű verssel. Azonosságukat közlésünk teljesen kétségtelenné teszi. Az így elveszettnek tartott költeményekre vonatkozólag Illésy még ötről tudja kimutatni, hogy azok más címen benne vannak már a Schedel-féle kiadásban. Ezen érdekes számot kéziratunk alapján kettővel lehet szaporítanunk. A kiadatlan költemények felsorolásánál Schedel a 110. számú s *Jöszte poetának* című ódát is elveszettnek véli. Nagy Gábor másolatában a 6. sz. költemény visel ilyen címet s azonos az *Ódák* I. könyvének rövid berekesztő darabjával, melynek Csokonai később *Hívása a műsának* címet adott. Elveszettnek tartja Schedel a 111. sz. alatt említett dalt is,

mely *Szerelmes panaszok* címet viselt. E czimen Nagy Gábor másolatában a Lilla-dalok I. 4. sz. darabja, az *Édes keserűség* szerepel. Ezen dalra Schedel maga is megjegyzi (933. l.), hogy első címe *Szerelmes panaszok* volt: tehát a mi másolatunk azon időből való, midőn az elkeresztelés még nem történt meg és így igen éles világításba helyezi a tudós kiadó kevésbé alapos eljárását.

Igen érdekes adalékot olvashatunk még a másolat 7. száma alatt, hol *A feléledt pásztor* cz. költeményhez találunk pótlékot. Az eddigi kiadásokban csak a Tirzis és a Laura szájába adott szöveg van közölve, míg Nagy Gábor 1769-diki másolatában ezt találjuk írva: «a' két első verset lásd Uránia 3-dik köt. a' 3-dik vers pg. így van:

Mind a' ketten:

Boldog Pár! melly ülvénn a' szerelem' bíbor kötelénn.

Nyugszik az ápolgató Gráciák nyájjas kebelénn. —

Szébb már a Nap! 's vidámabb fénnel mosojog az Ég.

Hogy Szívünkben ég

Egy forró hűség. —

Jertek víg esztendők!

Örömmel telendők!

Ezer jókkal kecsegtetnek a Jövendők! —

Az így kiegészített költeményt először Mátray Lajos közölte, — de Fazekas Mihály «felfedezett ismeretlen versei» között. A felületes kiadás miatt vitassá vált tulajdon Csokonait illeti, ki az Urániában közölt szöveget később gyökeresen átdolgozva adta ki ódái között. Hogy a kéziratban maradt részt a gyökeres átdolgozás alkalmával is feleslegnek tekintette, csak helyes érzékéről tanuskodhatik.

A versgyűjtemény és pásztorjáték után levelek következnek. Ezen csoportot Nagy Gábor a következő megjegyzéssel vezette be: «Ő keveset levelezett. Debreczenben lakván a' Kollégiumban 1795-ig, nem vólt szüksége a' Levelezésre; 's ha írt is, kis darab 's hánytvetett papirosra írt, és azok elvesztek. Azután idejét Komáromban, Csurgón, Csákváron, 's Puky István Úrnál töltötte. Végre 1801-ben visszajött Debreczenbe 's nállam sokat múlatott. Nállam

írta extempore ezen két Ódait: Te éjjnek csendes Királynéja, Euridicem szép Barátnéja 's a t. *Lilla* I. 5. Ismét: Remény 's kétség között epesztém 's a t. *Lilla* I. 13., mellyeket előttem tudva lévő okok miatt Euridicére irt; de azután Endymionra 's Lillára változtatta. — 1797. Oct. Csákváron találtam 's elvittem magammal Bicskére. — Baráti nem éppen olly alacsonyok voltak, mint, még a' Külföldön is, kitrombitáltak. Nevezetesen: Prof. Buday Ésaiás, ki Tanítója volt; Prof. Szilágyi Gábor nagyon is szerette, míg Csokonay a' Nagyerdőn a' Tanítványival az: Én Gyilkosa Gömböztnek stb.¹ el nem énekellette 1794. Tavasszal. — Ő 1793. egy Énekes Vigjátékot készített 's adatott elő a' Debr. Kollégiumban, mellyel sok Ellenséget csinált. Ezen Versek abban vagynak; a' mint neki, ki a' Musikához is értett, több Darabjai is, úgy ez is nótára készítve. Ezeket a tisztelt Professor a Feleségire czélzóknak lenni vélte. — kit Oláh Ersinek hívtak 's fel van, akkor vette el. — Préd. Kovács József, a' ki Tanítója volt; maga Kazinczy Ferencz Úr is, Dr. Földy János, Dr. Szentgyörgyi József, Préd. Lengyel József, Préd. Szikszay József, Fráter István, Puky István, Gróf Festetics György Pátrónusa, Czindery Pátrónusa, Dr. Sándorfi József, Préd. Diószeghy Sámuel, Prof. Schwartner Márton, Dr. Nagy Sámuel, Prof. Szombathy János, Prof. Kövy Sándor, Kiss Imre, Fazekas Mihály, Fábri, Kengyel Lajos. Szathmáry Mihály, Csohány József, Vincze Pál, és én. — Ha nem nagy Aristokrata Nevek is; de még is, legalább a' Tudományok köriben, nem mind megvetendők!

Ezuttal a bevezetésnél tovább nem megyünk; bár a levelek csoportjában sok olyan adalékot találhatnánk, melyet költőnk életírói nem részesítettek kellő figyelemben. A gazdag névsor közlésével azoknak véltünk szolgálatot tenni, kik netán a Csokonaival érintkező s a hozzá közel álló egykorúak irodalmi hagyatékában akarnának további kutatásokat végezni. Mi most csak két ismerősének irataiban forgattunk és csak a versek körére szorítkoztunk. A kis körön belől elért eredmény magában véve nem sok; de elég jelentős, ha meggondoljuk, hogy míg minden ilyen apróságot felszínre nem hoztunk, hiába várjuk — pedig ugyancsak várjuk — a költő összes műveinek kritikai kiadását.

¹ E dal szövegét már kiadta Sárvári Pál *Csokonai életrajzának töredékvonalai*-ban. Kisfaludy-Társaság Évlapjai, VI. 404. l.